

Rädslor och faror i barnens vardag

En studie av grundskoleelever och deras föräldrar

Denna rapport ingår i Räddningsverkets serie av forsknings- och utvecklingsrapporter.
I serien ingår rapporter skrivna av såväl externa författare som av verkets anställda.
Rapporterna kan vara kunskapssammanställningar, idéskrifter eller av karaktären tillämpad forskning.
Rapporten redovisar inte alltid Räddningsverkets ståndpunkt i innehåll och förslag.

2003 Räddningsverket, Karlstad
Räddningstjänstavdelningen
ISBN 91-7253-194-0

Beställningsnummer P21-427/03
2003 års utgåva

Rädslor och faror i barnens vardag

En studie av grundskoleelever och deras föräldrar

Fil. Dr Yvonne Terjestam
Lunds Universitet, Institutionen för Psykologi

Räddningsverkets kontaktperson:
Linda Smedberg, Enheten för olycksförebyggande verksamhet, telefon 054-13 50 71

Förord

Som en del i att öka förståelsen för barn i olika farosituationer startade ett forskningsprojekt om faror i samband med eld, vatten och att gå vilse. Föreliggande studie utgör en del av detta projekt som sker vid Psykologiska institutionen vid Lunds Universitet och i samarbete med Räddningsverket, Karlstad.

Jag vill tacka psykologerna Yvonne Johansson och Jan Bexell som utfört intervjuerna och också varit delaktiga i kodningsprocessen. Tack också till Linda Smedberg, kontaktperson på Räddningsverket.

Innehållsförteckning

Abstract	7
Inledning.....	11
Metodologiska aspekter.....	11
Barn respektive föräldrar som informanter	11
Metod	13
Undersökningsgrupp	13
Mätmetoder och administrering	13
Listan ”Detta är jag rädd för”	13
Statistiska metoder	14
Resultat.....	15
Listan ”Detta är jag rädd för”	15
Rädslans omfattning.....	15
Rädslornas innehåll	15
Intervju med elever och föräldrar om faror på fritiden respektive i skolan	17
Eleverna intervjuas	17
Föräldrarna intervjuas	18
Jämförelse mellan föräldrarnas respektive elevernas svar	18
Diskussion.....	20
Referenser.....	22

Abstract

One-hundred and fifty schoolchildren in grades 2, 5 and 8 and their mothers were interviewed as regards dangers at the children's school as well as during their leisure time. The children also completed the scale "I am afraid of this", a self-rating scale including 19 items with graded alternatives of answer. The result of the scale shows that the younger children are more afraid than the youth. In second grade girls are significantly more afraid than boys. Furthermore, the girls but not the boys' fear diminish with increased age. 8th grade boys and girls have comparable means on total score of the list. In all three grades the pupils are foremost afraid of violence, war, fire or weapon. The interviews reveal substantial differences between the mothers and the children's experiences of dangers at school as well as on free time. The majority of the children see violence as the foremost danger on both occasions. The type of violence they fear on their free time is described as fierce and involving criminality while violence feared at school foremost is that of fighting and assault from other pupils. Most parents consider the foremost dangers on the children's spare time as well as at school to be traffic or an unhealthy environment such as high level of noise, electricity or the design of the playing-ground. The differences between parents and the children's view of dangers thus are considerable.

Sammanfattning

150 grundskolelever i årskurserna 2, 5 och 8 samt deras mödrar intervjuades avseende faror på barnens fritid och i skolan. Barnen färdigställde också listan "Detta är jag rädd för", en självskattningsskala bestående av 19 variabler med graderade svarsalternativ. Resultaten från listan visar att de yngre barnen är mer rädda än ungdomarna. En påtaglig könsskillnad i årskurs 2 visar att flickorna är signifikant mer rädda än pojkarna. Flickornas men inte pojkarnas rädsla avtar med stigande ålder under grundskoleåren. I årskurs 8 har pojkar och flickor jämförbara medelvärde avseende grad av rädsla. I samtliga årskurser är eleverna mest rädda för våld, krig, brand eller vapen. Intervjuerna visar stora skillnader mellan mödrarnas och elevernas upplevelser av faror på barnens fritid och i skolan. Merparten av eleverna anger att våld är den främsta faran. Detta gäller i skolan såväl som på fritiden. Det våld som hotar på fritiden beskrivs emellertid som grövre våld och kriminalitet medan våldet i skolan främst gäller slagsmål och övergrepp från andra elever. Flertalet föräldrar anser däremot att trafiken eller ohälsosam miljö som till exempel bullernivå, elektricitet eller lekmiljöns utformning utgör den främsta faran på barnens fritid såväl som i skolan. De skillnader som framträder mellan barnens respektive föräldrarnas syn på faror i barnens vardag är således avsevärda.

Inledning

Att skydda barnen från faror är varje samhälles ansvar. För att kunna göra detta måste vi ha kännedom om objektiva såväl som subjektiva faror i barnens värld (Garbarino, 1995). Objektiva faror eller ”verkliga” hot kan vi mäta med hjälp av statistik. Med sådan information får vi veta hur ofta barn skadar sig, vilka skador som är vanliga etc. De subjektiva farorna som utgörs av barnens rädslor är mer svårångade. Dessa rädslor ger inte några synliga skador men de håller dem vakna om natten eller hindrar dem från att gå till skolan. Rädslor är komplexa fenomen som kan ha olika upphov (Muris m.fl., 2002a). Vissa rädslor verkar vara medfödda som de för högt ljud eller för ormar medan andra är förvärvade och kan kräva viss kognitiv mognad (t e x förmåga att minnas) (King m.fl. 1989b). Milda rädslor är vanliga bland barn och följer en förutsägbar utvecklingslinje (Muris m.fl., 2002). Spädbarn blir främst rädda för stimuli som finns i deras närliggande omgivning såsom höga ljud eller frånvaro av stöd medan barn i skolåldern börjar bli rädda för övernaturliga fenomen, misslyckande och kritik samt kroppslig skada (Gullone & Moore, 2000; Ollendick & King, 1994). Barns rädslor följer utvecklingen mer eller mindre tydligt. Medan en fyraåring inte är särskilt medveten om objektiva faror så kan sexåringen bli oroad av tankar på olyckor om någon kommer för sent. I åldersgrupperna 7-18 år har barns främsta rädslor däremot visat sig vara gemensamma och variationen obetydlig i den relativa inbördes ordningen (Gullone, 2000). Dessa rädslor handlar främst om död och faror, till exempel att någon i familjen skall dö, rädsla för AIDS, rädsla för att bli hotad med pistol, för att bli kidnappad. Vidare finner man att flickor och yngre skolbarn (upp till 10 år) rapporterar fler rädslor än pojkar och äldre skolbarn (Gullone, 2000; Gullone & King, 1993). Sammantaget kan sägas att studier över barns normala rädslor generellt visar att barn och unga främst är rädda för skador/våld och död, att flickor och yngre barn har högre grad av rädslor än pojkar och äldre barn (Burnham & Gullone, 1997; Gullone & Moore, 2000; Gullone, King & Ollendick, 2001; Muris *m.fl.*, 1997; Niel & Knisley, 1995). Däremot har enbart ett fåtal studier rapporterat kön- och ålderskillnader bland skolbarn när det gäller rädslornas innehåll (se Gullone, 2000). Man har då funnit att rädslor som gäller sociala situationer eller att bli bedömd, rädsla för kroppsliga skador och sjukdom ökar i åldrarna 6-12 år. Däremot är rädslor som gäller död, våld och hot väsentliga och relativt stabila i alla åldersgrupper (Burnham & Gullone, 1997; Gullone, 2000). Nutida forskning visar att rädslor påverkar och besvärar barn mer än man tidigare trott (Muris m. fl., 2001).

Metodologiska aspekter

Skalan FSSC-R (Ollendick, 1983) och dess varianter (Gullone & King, 1993) är den dominerande tekniken som används för att mäta barns rädslor (Burnham & Gullone, 1997; Muris m.fl. 1997; Muris & Ollendick, 2002). Dessa självskattningsskalor om 70-80 variabler med svarsalternativen ”inte rädd”, ”rädd”, ”mycket rädd” har goda psykometriska värden. En svaghet utgörs dock av att resultaten enbart gäller de rädslor som omfattas av listan. Skalor som mäter rädslors rangordning har ifrågasatts utifrån argumenten att de inte återspeglar barnens rädslor utan istället barnens attityd till de variabler som skalan innehåller (Muris m.fl., 1997b; Poulton & Menzies, 2002; Muris m.fl., 2002). En fördel med standardiserade listor är att de möjliggör direkta jämförelser mellan olika studier.

Barn respektive föräldrar som informanter

En stor del av den information vi har om barn kommer från föräldrar och lärare. Inom samtida forskning kring barn talar man barnperspektiv (Jessor, 1998; Backe-Hansen & Ogden, 1998). Man poängterar då bland annat vikten av att se barnets värld utifrån barnets position

(Andersson & Linge, 1997; Barrett, 2000). Komplexiteten i utvecklingen betonas och barnen ses som kompetenta informanter med avseende på olika förhållande som gäller dem själv (Jessor, 1998). Barn kan däremot ha vissa svårigheter att ange eller beskriva sina rädslor. Sådana svårigheter kan gälla språk, minne, förmåga till koncentration etc. (Zwiers & Morrissette, 1999). Under särskilda omständigheter kan det verka befogat att söka information om barnet av andra informanter än barnet själv. När föräldrar eller andra vuxna används som informanter för frågor om barnen förutsätter man alltså vissa förhållanden som att vuxna med större riktighet eller precision än barnen själv kan minnas och beskriva händelser eller förhållande. Sådana antaganden är inte nödvändigtvis riktiga (Peterson m.fl., 1993). Låga samband mellan barns självskattning och föräldrarnas bedömningar av barnens beteendeproblem är välkända fenomen. Man finner ofta att barn generellt rapporterar fler problem än mödrarna (Stanger & Lewis, 1993). En liknande asymmetri gäller också rapportering av skador där barn befunnits rapportera fler skador än mödrarna till barnen (Peterson m.fl., 1993). Stallings & March, 1995 visade att föräldrarna väsentligt underskattade frekvensen av barnens rädslor. Muris, m.fl. (2001) fann att föräldrars rapporter om barnens nattliga rädslor skiljde sig avsevärt från barnens rapporter.

Föreliggande studie syftar till att (1) studera barnens rädslor (2) studera och jämföra barnens och föräldrarnas upplevelser av faror på fritid respektive i skolan.

Metod

Undersökningsgrupp

Undersökningsgruppen består av 150 grundskoleelever (74 flickor och 76 pojkar) och deras mödrar (tabell 1). Eleverna är jämnt fördelade över årskurserna 2, 5 och 8. Åldersspridningen är 8 till 15 år. Medelåldern i årskurs 2 är 8,4 år, i årskurs 5 11,5 år och i årskurs 8 14,3 år. Eleverna kommer från tre olika rektorsområden i en medelstor sydsvensk stad. Områdena skiljer sig åt vad gäller social belastning såväl som typ av bebyggelse och närhet till stadskärnan.

Totalt 142 av de 150 elevernas föräldrar ingår i studien (tabell 1). Bortfallet omfattar alltså åtta föräldrar. Tre föräldrar gick inte att nå och fem ville inte delta i undersökningen. Mödrar och fäder kan antas ha olika syn på faror i barnens vardag varför det ansågs angeläget att intervjua antingen mödrar eller fäder. Mödrarna valdes att i första hand ingå i studien och fäder bara om mödrarna inte kunde delta. Av 142 intervjuer gjordes 134 med mödrar och åtta med fäder. Orsakerna till att modern ej kunde intervjuas var främst tidsmässiga hinder. I några familjer var mannen familjens talesman vilket förhindrade modern att intervjuas. I dessa fall var modern dock närvarande vid intervjun. Alltså gjordes 94% av intervjuerna med mödrar och 6% med fäder.

Tabell 1. Antal barn och föräldrar som ingår i studien. Fördelning efter årskurs.

	årskurs 2	årskurs 5	årskurs 8	summa
elever	50	50	50	150
föräldrar	47	48	47	142

Mätmetoder och administrering

Föreliggande studie utgör en del av en större undersökning om barn och faror. Inom ramen för denna studie färdigställde eleverna individuellt under lektionstid lista "Detta är jag rädd för" där de angav hur rädda de anser sig vara för olika företeelser (bilaga A). I årskurs 2 administrerades testet genom att varje fråga lästes upp för grupper om fem barn varefter de individuellt besvarade densamma. De äldre eleverna i årskurs 5 och 8 färdigställde listan enskilt i klassen efter instruktioner. Varje elev intervjuades också enskilt under skoltid. Denna delstudie omfattar två intervjufrågor där eleverna angav de främsta farorna på fritiden respektive i skolan.

Föräldrarna intervjuades enskilt i hemmet. De två frågor som omfattas av denna delstudien är: "Vad anser du vara de främsta farorna på fritiden för barn i denna ålder?" samt "Vad anser du vara de främsta farorna i skolan för barn i denna ålder?" Data har kodats av två oberoende personer.

Listan "Detta är jag rädd för"

Cirka 100 elever i olika åldrar och ungefär lika många flickor som pojkar på olika grundskolor i södra Sverige ombads av sina lärare att fritt skriva ner vad de är rädda för. Detta skedde individuellt under lektionstid (dessa elever förekommer inte i övrigt i studien). Materialet sammanställdes och de rädslor som förekom mest frekvent ingår i listans 19 variabler. Variablerna "eld", "djupt vatten" samt att "gå vilse" inkluderades på grund av deras

särskilda betydelse för den övergripande undersökningen. Svartalternativen för listans variabler är ”mycket rädd”, ”lite rädd”, ”inte alls rädd”. Svaren graderas 1 till 3 där ”mycket rädd” ger värde 3 och ”inte alls rädd” värde 1. Den 19:e variabeln utgörs av ”annat” samt ett fritt utrymme där barnen kan anteckna de av sina rädslor som inte omfattas av listan. Svartalternativen för denna variabel är samma som på övriga variabler. Ett medelvärde för variablerna beräknades för varje elev såväl som för varje variabel (tabell 2).

Statistiska metoder

Statistikprogrammet SPSS för Windows har använts vid all statistisk bearbetning. Tvåvägs ANOVA har använts vid statistiska beräkningar av listan ”Detta är jag rädd för”. Alpha nivån .05 har använts för alla statistiska test.

Tabell 2. Listan ”Detta är jag rädd för”

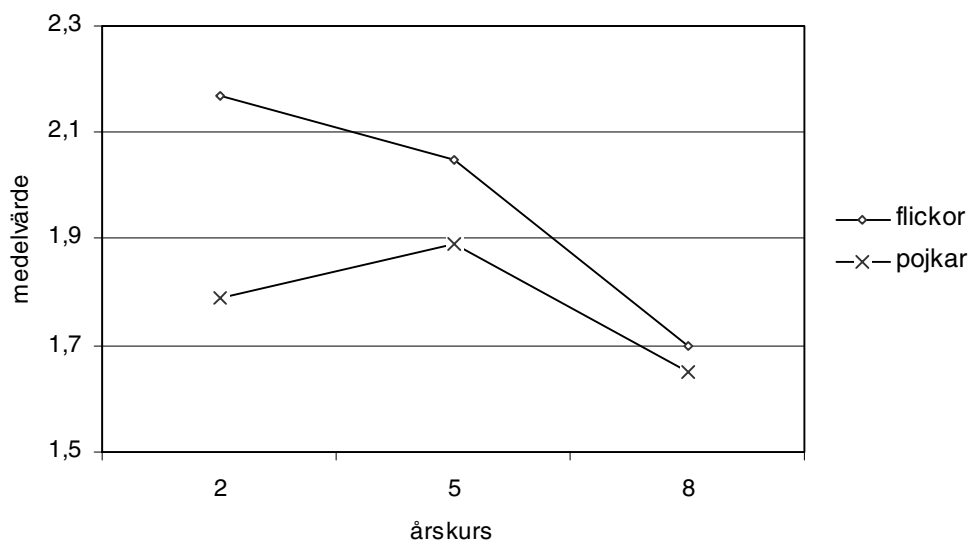
	Detta är jag rädd för		
1. Slagsmål	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
2. Att bli mobbad	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
3. Brand	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
4. Krig	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
5. Gäng	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
6. Att gå vilse	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
7. Mörkret	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
8. Eld	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
9. Polisen	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
10. Djupt vatten	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
11. Döden	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
12. Att vara ensam	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
13. Droger	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
14. Rasister	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
15. Att bli sjuk	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
16. Vapen	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
17. Att inte ha vänner	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
18. Gruppträck	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd
19. Annat, vad?	Mycket rädd	Lite rädd	Inte alls rädd

Resultat

Listan "Detta är jag rädd för"

Rädslans omfattning

Det finns könsskillnader, $F(1, 144) = 11,60$; $p < .001$, såväl som skillnader mellan årskurserna, $F(2, 144) = 12,27$; $p < .001$, när det gäller grad av rädsla. Däremot återfanns ingen tydlig signifikant interaktionseffekt avseende kön och ålder $F(2, 144) = 2,81$, $p = ,06$. Vidare separata analyser för pojkar och flickor visar emellertid att medan det inte finns någon signifikant skillnad i pojkars grad av rädsla $F(2, 73) = 2,67$; $p = .076$ mellan de studerade årskurserna, så visar däremot flickorna en sådan, $F(2, 71) = 13,48$; $p < .001$. Flickornas, men inte pojkars rädsla avtar med stigande ålder under grundskoleåren (figur 1). Graden av rädsla jämnas successivt ut mellan könen och i årskurs 8 har pojkar och flickor ungefär samma medelvärde på rapporterad grad av rädsla i listan "Detta är jag rädd för".

Figur 1. Pojkars och flickors rädslor i årskurserna 2 (flickor $n = 25$, pojkar $n = 25$), 5 (flickor $n = 25$, pojkar $n = 25$) och 8 (flickor $n = 24$, pojkar $n = 26$) mätt med listan "Detta är jag rädd för", uttryckt i medelvärde på 19 variabler med svarsalternativen "mycket rädd" = 3, "lite rädd" = 2, "inte alls rädd" = 1.

Rädslornas innehåll

Medan grad av rädsla skiljer mellan kön såväl som årskurs så är innehållet i de främsta rädslorna (mätt med listan "Detta är jag rädd för") gemensamma och variationen i den relativa inbördes ordningen är obetydlig (se tabell 3, 4). Krig, brand, droger, vapen och döden tillhör det som eleverna är mest rädda för. Minst rädda är barnen i alla årskurserna för mörkret, polisen och att vara ensam. Rädsla för döden, droger, vapen och för att bli mobbad minskar successivt med åldern medan rädslan för brand och krig är störst i årskurs 5. Ungdomarna i högstadiet angav inte större rädsla än de yngre på någon av variablerna. Däremot är de yngsta barnen mer rädda för vapen, döden och att gå vilse jämfört med eleverna i de båda andra årskurserna medan barnen i årskurs 5 är mer rädda för rasister.

På listans öppna alternativ d v s variabeln "annat" angav de yngsta barnen (årskurs 2) 23 rädslor varav åtta handlar om våld (rädsla för "mördare", för "att bli skjuten" eller "bomber"). Lika många är rädda för djur, oftast spindlar och ormar men också hajar och

getingar. Att skadas genom olyckshändelse (främst vid fall från höjder) är en annan återkommande rädsla bland barnen i årskurs 2. Två elever är rädda för inbrott. I årskurs 5 förekommer 22 rädslor vid alternativet ”annat”. Åtta av dessa avser våld (rädsla för pedofiler eller för att bli våldtagen samt rädsla för ”mördare” respektive ”misshandel”). Fyra elever är rädda för miljö/hälsa (främst rädsla för cigaretter/rök). Övernaturliga företeelser såsom ”spöken”, ”andar”, ”kyrkogårdar och demoner” förekommer också i årskurs 5 liksom rädsla för ormar och spindlar samt höjder. Föräldrarnas skilsmässa och barnens rädsla för att få halvsyskon oroar också. I alla tre årskurserna angav flest elever rädsla för våld vid alternativet ”annat” (sju elever i årskurs 8). Bland högstadieläverna avser våldet ”främlingar i mörkret”, ”pedofiler”, ”psykopater”, ”rån” samt ”att bli hotad”. Andra rädslor gäller ”nattfjärilar eller ”ormar, ”att bli skadad”, ”dåliga betyg” respektive ”att aldrig bli lycklig”.

De rädslor som inte omfattas av listan och som alltså eleverna själva beskriver i formuläret visar att rädsla för våld är relativt oberoende av ålder medan rädsla för djur verkar avta med ökad ålder liksom rädsla för fysisk skada. Trots att rädsla för våld är återkommande i alla årskurser varierar innehållet i det våld man räds. Bland de yngsta barnen dominerar fysisk skada som kan leda till döden medan våld i de två senare årskurserna refererar till sexualitet samt mer varierade hotfulla incidenter. Resultaten av alternativet ”annat” måste dock tolkas med försiktighet eftersom de baseras på ett litet antal rapporteringar.

Tabell 3. Grad av rädsla hos flickor och pojkar i grundskolan mätt med listan ”Detta är jag rädd för”

Variabel	alla (N= 150)		flickor (n = 74)		pojkar (n = 76)	
	M	S	M	S	M	S
Slagsmål	1.8	.67	2.0	.69	1.6	.60
Bli mobbad	2.0	.76	2.1	.74	1.9	.78
Brand	2.3	.71	2.5	.65	2.2	.75
Krig	2.4	.73	2.6	.66	2.2	.75
Gäng	1.8	.65	1.8	.63	1.7	.68
Gå vilse	1.8	.75	2.0	.74	1.8	.75
Mörker	1.5	.66	1.7	.68	1.4	.61
Eld	1.6	.67	1.7	.64	1.6	.70
Polisen	1.3	.52	1.2	.43	1.3	.59
Djupt vatten	1.7	.73	1.8	.75	1.6	.70
Döden	2.2	.83	2.4	.81	2.0	.81
Vara ensam	1.5	.65	1.7	.70	1.3	.56
Droger	2.3	.82	2.3	.83	2.3	.83
Rasister	2.0	.81	2.1	.76	2.0	.84
Bli sjuk	1.8	.70	1.9	.69	1.6	.69
Vapen	2.2	.81	2.5	.69	2.0	.86
Inte ha vänner	1.8	.77	1.8	.78	1.9	.76
Grupptruck	1.9	.75	1.9	.80	1.8	.70

Tabellen visar medelvärde (M) och standardavvikelse (S) för 150 grundskoleelever elever och uppdelat efter kön på de 18 variabler i listan ”Detta är jag rädd för”. Värdena är baserade på svarsalternativen ”inte rädd” (värde 1), ”lite rädd” (värde 2), mycket rädd (värde 3). Flickor och pojkar i årskurserna 2, 5 och 8 (N= 150) (variabel 19 d v s ”annat” är utesluten).

Tabell 4. Grad av rädsla i årskurserna 2, 5 och 8 mätt med listan "Detta är jag rädd för"

Variabel	åk 2 (n= 50)		åk 5 (n= 50)		åk 8 (n= 50)	
	M	S	M	S	M	S
Slagsmål	1.9	.77	1.9	.67	1.6	.50
Bli mobbad	2.3	.67	2.0	.78	1.6	.70
Brand	2.4	.73	2.4	.67	2.2	.72
Krig	2.5	.68	2.5	.74	2.2	.74
Gäng	1.7	.58	2.0	.78	1.7	.56
Gå vilse	2.2	.70	1.9	.76	1.4	.57
Mörker	1.4	.61	1.7	.71	1.5	.65
Eld	1.7	.68	1.7	.68	1.5	.65
Polisen	1.4	.56	1.2	.48	1.2	.52
Djupt vatten	1.8	.79	1.7	.76	1.5	.61
Döden	2.6	.76	2.2	.84	1.9	.73
Vara ensam	1.4	.61	1.6	.67	1.5	.68
Droger	2.6	.70	2.5	.76	1.9	.85
Rasister	1.8	.77	2.4	.67	1.9	.80
Bli sjuk	1.7	.75	1.9	.67	1.6	.66
Vapen	2.5	.79	2.2	.80	1.9	.76
Inte ha vänner	1.6	.64	2.1	.79	1.8	.81
Gruppträck	2.1	.67	2.1	.74	1.4	.61

Tabellen visar medelvärde (M) och Standard avvikelse (S) (könsfördelning: 25 flickor och 25 pojkar i årskurserna 2 respektive 5. Årskurs 8, 24 pojkar och 26 flickor). Värdena är baserade på svarsalternativen "inte rädd" (värde 1), "lite rädd" (värde 2), mycket rädd (värde 3).

Intervju med elever och föräldrar om faror på fritiden respektive i skolan

Eleverna intervjuas

I en öppen fråga fick eleverna svara på vad de anser vara farligast i skolan respektive på fritiden. I alla tre årskurser anser merparten av eleverna att våld, huvudsakligen i form av slagsmål och övergrepp från andra elever, är farligast både i skolan och på fritiden (tabell 5). Det våld de beskriver som farligt på fritiden är grövre våld och/eller kriminalitet som t e x överfall och rån medan det i skolan är mindre grovt eller handlar om hot om våld (t e x generell rädsla för att ungdomar har knivar i skolan). Ungefär en fjärdedel av eleverna i årskurs 8 och hälften så många i årskurs 5 men inte något barn i årskurs 2 anger att trafiken är den största faran på fritiden. I samtliga årskurser finns det ett antal elever som inte tycker att någonting särskilt är farligt i skolan och/eller på fritiden. Det är främst de äldre barnen som verkar känna sig trygga i skolan medan det främst är de yngre barnen som anser att fritiden är trygg och utan faror.

Tabell 5. Tabellen visar vad eleverna i årskurserna 2 (n= 50), 5 (n= 50) och 8 (n= 50) anser vara farligast i skolan respektive på fritiden

Faror i skolan	åk 2 %	åk 5 %	åk 8 %	Faror på fritiden	åk 2 %	åk 5 %	åk 8 %
Trafik	0	0	0	Trafik	2	12	24
Brand	12	20	8	Brand	6	4	6
Bråk/mobbing	12	10	20	Bråk/mobbing	18	18	18
Våld/kriminalitet	46	30	28	Våld/kriminalitet	26	32	26
Oavsiktlig skada	12	24	20	Oavsiktlig skada	22	16	14
Inget	18	16	24	Inget	26	18	12

Föräldrarna intervjuas

Föräldrarna till barnen i alla tre årskurser är mindre oroade över faror på fritiden än i skolan. De främsta farorna för barnen och ungdomarna (på fritiden såväl som på skoltid) utgörs enligt föräldrarna av trafiken eller miljön (tabell 6). Trafikfaran är främst relaterad till barnens väg till och från skolan. En vanlig oro som gäller miljön och som också gäller barnen i alla årskurser är bullernivån i skolan. Stora klasser, olämplig utformning av skolgårdarna och av lekmiljön, förekomst av kemikalier och eld på lektionstid (kemi och fysik) är andra sådana faror som nämns. Oro över faror i samband med elektricitet och att barnen såväl som ungdomarna lagar mat när de är ensamma hemma är påtagligt stor bland föräldrarna till de äldre eleverna. Bristande tillsyn beroende på få vuxna i barnens olika miljöer oroar många föräldrar till de yngre barnen. På fritiden såväl som i skolan gäller detta uteslutande underbemanning (för lite personal ”fritids” och i skolan). Medan våld inte framstår som någon större fara för de yngre barnen är oron för mobbning i skolan mer utspridd. Flera av ungdomarnas föräldrar anser att våld och kriminalitet utgör en fara under skoltid såväl som på fritiden. I årskurs 8 avses våld som är relaterat till gäng, att ungdomar blir hotade och misshandlade av andra elever (i gäng). I årskurs 5 gäller våldet främst sådant som sker mellan eleverna beroende på t e x rasism, att eleverna har knivar och tändstickor i skolan. Oron för oavsiktliga skador bland eleverna i årskurs 2 rör uteslutande fallskador vid klättring bland barnen och för de äldre skador i samband med idrott och i simhallen. Tryggt bostadsområde och att barnen har tillsyn är förklaringarna till att föräldrarna anser att barnens fritid är trygg.

Tabell 6. Faror i skolan respektive på fritiden för barnen enligt föräldrarna. Föräldrar till barn i årskurs 2 (n=47), årskurs 5 (n=48), årskurs 8 (n= 47).

Faror i skolan	åk 2 %	åk 5 %	åk 8 %	Faror på fritiden	åk 2 %	åk 5 %	åk 8 %
Trafik	30	15	24	Trafik	23	21	15
Ohälsosam miljö	17	23	21	Ohälsosam miljö	19	19	19
Bråk/mobbing	11	11	11	Bråk/mobbing	0	6	0
Våld/kriminalitet	2	6	19	Våld/kriminalitet	7	6	11
Oavsiktlig skada	8	2	0	Oavsiktlig skada	4	6	6
Bristande tillsyn	13	10	4	Bristande tillsyn	11	0	0
Inget	17	33	21	Inget	36	42	49

Jämförelse mellan föräldrarnas respektive elevernas svar

Det finns väsentliga skillnader i typ av faror som mest oroar barnen respektive föräldrarna. Detta gäller i skolan såväl som på fritiden. Nästan hälften av de yngsta barnen men bara ett litet fåtal av föräldrarna anger våld som den främsta faran i skolan. Samma asymmetri gäller

faror på fritiden där cirka hälften av barnen men bara ett fåtal föräldrar anser att våld och mobbning utgör den största faran. Trafik på vägarna till och från skolan är däremot den största faran enligt många föräldrar till barnen i årskurs 2 och 5. Ingen av barnen anser detta. Skillnaden är också stor när det gäller upplevd trygghet under fritiden. Ungefär hälften av föräldrarna till eleverna i årskurs 8 men ett relativt fåtal elever anser att det inte finns några särskilda faror på fritiden. Medan eleverna successivt framställer fritiden som mer farofylld med stigande ålder gäller motsatta förhållande bland föräldrarna (tabell 5, 6).

Diskussion

Barn och ungdomar behöver hjälp med att skilja konstruktiva upplevelser av fara från destruktiva. Rädsla för vissa faror som till exempel brand eller trafik är viktig för psykisk såväl som fysisk överlevnad medan till exempel social rädsla eller rädsla för skalbaggar inte är konstruktiv. Men det räcker inte för barn att lära sig skilja mellan olika faror och hur farliga dessa kan vara. De måste också lära sig att hantera sina egna känslomässiga reaktioner inför faror (eller inre/yttra hot om faror). För att klara detta behöver de föräldrars och andra vuxnas emotionella och sociala stöd. En förutsättning för att vi vuxna skall kunna hjälpa barnen med detta är alltså att vi har kännedom om deras rädslor såväl som upplevelser av faror. Den påtagliga skillnad mellan föräldrarnas respektive barnens syn på faror i barnens miljö som föreliggande studie belyser antyder att en sådan förståelse saknas bland många föräldrar. Bristen på överensstämmelse kan bero på att barnen undanhåller sina rädslor för omgivningen (Barrett, 2000). Det kan också bero på att barnen har svårt att uttrycka sina rädslor eller på att föräldrarna har svårt att tolka barnens signaler.

Undersökningen visar att elevernas rädsla för våld är stor oberoende av ålder och oberoende av miljö (skola respektive fritid). Innehållet i det våld eleverna är rädda för varierar däremot mellan årskurser såväl som miljö. Det våld som de räds på fritiden är grövre än det i skolan. Generellt sett uttrycker barnen mer oro än föräldrarna. En undersökning (Länsundersökningen 2002) över bland annat oron hos personer i Sverige mellan 16 och 69 år visade att unga (16 till 29 år) bekymrar sig mer än äldre. Fler av den yngre åldersgruppen (57%) jämfört med övriga oroar sig för att bli misshandlade eller överfallna. Den främsta oron i hela den studerade gruppen gällde att barnen skulle drabbas av en olycka. Resultaten från föreliggande studie om rädslor och faror i barnens vardag antyder att barn och unga oroar sig över faror mer än föräldrarna och kanske också mer än föräldrarna känner till.

Resultaten från listan ”Detta är jag rädd för” antyder att barnens rädslor förändras vid pubertetens inträde och blir antingen generellt sett mindre uttalade eller ändrar karaktär så att de inte fångas upp av denna typ av lista. (Grad av rädsla är lika stor i årskurs 5 som i årskurs 2. Däremot är ungdomarna i årskurs 8 i jämförelse väsentligt mindre rädda). De könsskillnaderna som återfanns gäller främst frekvens men inte innehåll vilket bekräftar resultat från tidigare forskning (se inledning). Flickorna i undersökningen är mer rädda än pojkarna. Detta gäller dock främst de yngsta flickorna (ca. 8 år). Studier av vuxna visar däremot att kvinnor är mer rädda än män (Länsundersökningen, 2002). Resultat som gäller könsskillnader bör emellertid tolkas med vetskap om att flickor och pojkar har olika språkbruk vilket kan påverka hur innebörden i den enskilda variabeln (rädslan) upplevs. Dessutom kan könsrollstereotyper inverka på resultaten genom könsrelaterad vilja eller ovilja att tillstå rädslor (se också Burnham & Gullone, 1997).

De resultat som belyser skillnaden mellan barnens och föräldrarnas uppfattning av faror i barnens vardag kan kopplas till resultaten i andra av undersökningens delstudier nämligen de som behandlar eld och vatten (Terjestam, 2002b; 2003). Dessa studier tydliggör ett behov hos föräldrarna av kunskap om barn och faror såväl som om säkert beteende. Det finns ”en barnens värld” dit vuxna inte har tillträde. I denna del av vardagen leker barnen kanske med eld eller ger sig ut på vandringsäventyr utan föräldrarnas vetskap (Terjestam, 2002a; Terjestam & Rydén, 1995). I denna värld provas gränser på ett annat sätt än det som föräldrarna har gett sitt tillstånd. Detta kan vara en av flera förklaringar till att föräldrar tenderar att underskattar faror som barnen anser vara väsentliga. Samtidigt verkar många föräldrar överskatta barnens förmåga att hantera faror (Terjestam, 2002a, b; 2003).

Föräldrarna behöver således information om barns upplevelser såväl som förmågor i olika åldrar (som till exempel att barn i vissa åldrar har svårt att hantera akuta situationer). Vidare visar flera delstudier en påtaglig skillnad mellan pojkar och flickor. Pojkar utgör generellt sett en större riskgrupp än flickor både när det gäller beteende vid faror och kunskap om faror (Terjestam, 2002b; 2003). Alltså verkar pojkar vara i större behov än flickor av kunskap om situationer som faktisk är farliga och varför. Sådan information eller diskussion bör omfatta individens (barnets) faktiska förmågor i relation till dessa faror.

Fortsatta studier inom området bör fokusera på metodologiska aspekter: (1) Betydelsen av användandet av intervjuer respektive frågeformulär i studier över barns rädslor (2) Betydelsen av om informanterna är barnen själv eller deras föräldrar.

Referenser

- Andersson, G., & Linge, L. (1997). Tioåringars kompetens och levnadsförhållanden. *Meddelanden från Socialhögskolan*. Reprocentralen Lunds Universitet, Lund.
- Backe-Hansen, E., & Ogden, T. (1998). 10-åringar i Norden - Kompetanse, risiko og oppvekstmiljø. Nordisk Ministerråd, Köpenhamn.
- Barrett, P. (2000). Treatment of childhood anxiety: Developmental aspects. *Clin Psychol Rev* 20, 479-494.
- Burnham, J., & Gullone, E. (1997). The fear survey schedule for children - II: A psychometric investigation with American data. *Behav Res Ther* 35, 167-173.
- Garbarino, J. (1995). Fear and fearlessness in children. *Brown University Child & Adolescent Behavior Letter*, 11, 4-6.
- Gullone, E. (2000). The development of normal fear. A century of research. *Clin. Psychol. Rev.*, 20(4), 429-451.
- Gullone, E., & King, N. (1993). The fears of youth in the 1990s: Contemporary normative data. *J Genet Psychol* 154, 137-154.
- Gullone, E., King, N., & Ollendick, T. (2001). Self-reported anxiety in children and adolescents: A three-year follow-up study. *J Genet Psychol* 162, 5-20.
- Gullone, E., & Moore, S. (2000). Adolescent risktaking and the five-factor model of personality. *J Adolesc* 23, 393-407.
- Jessor, R. (1998). New perspectives on adolescent risk behavior. I *New perspectives on adolescent risk behavior*. Jessor R. (ed.)Cambridge University Press, Cambridge. pp 1-13.
- King, N., Mulhall, J., & Gullone, E. (1989a). Fears in hearing-impaired and normally hearing children and adolescents. *Behav Res Ther*, 27, 577-580.
- King, N., Ollier, R., Iacuone, S., Schuster, S., Bays, K., Gullone, E., & Ollendick, K. (1989b). Fears of children and adolescents: a cross-sectional Australian study using the revised fear survey schedule for children. *J. Child Psychology and Psychiatry*, 30, 775-784.
- Länsundersökningen, (2002). Länsförsäkringar, Riksdel s. 4-13. www.lansforsakringar.se
- Muris P., Merckelbach H., de Jong, P., & Ollendick, T. (2002). The etiology of specific fears and phobias in children: A critique of the non-associative account. *Behav Res Ther* 40, 185-195.
- Muris P., Merckelbach, H., Meesters, C., & van Lier, P. (1997). What do children fear most often? *J Behav Ther Exp Psychiatry* 28, 263-267.
- Muris P., Merckelbach, H., Ollendick, T., King, M., Meesters, C., & van Kessel, C. (2002). What is the Revised Fear Survey Schedule for Children measuring? *Behav Res Ther* 40, 1317-1326.
- Muris P., Merckelbach, H., Ollendick, T., King, N., & Bogie, N. (2001). Children`s nighttime fears: Parent-child ratings of frequency, content, origins, coping behaviors and severity. *Behav Res Ther* 39, 13-28.
- Niel, A., & Knisley, H. (1995). What are African American children afraid of? Part II: A twelve-month follow-up. *J Anxiety Disord* 9, 151-161.
- Ollendick, T. (1983). Reliability and validity of the revised Fear Survey Schedule for Children (FSSC-R). *Behav Res Ther*, 21, 685-692.
- Ollendick, T., & King, N. (1994). Diagnosis, assessment, and treatment of internalizing problems in children: The role of longitudinal data. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 62, 918-927.

- Peterson, L., Harbeck, C., & Moreno, A. (1993). Measures of children's injuries: Self-reported versus maternal-reported events with temporally proximal versus delayed reporting. *Journal of Pediatric Psychology* 18, 133-147.
- Poulton, R., & Menzies, R. (2002). Fears born and bred: toward a more inclusive theory of fear acquisition. *Behav Res Ther*, 40, 197-208.
- Stallings, P., & March, J. (1995). Assessment. I J. March, *Anxiety disorders in children and adolescents*. New York: Guilford.
- Stanger, C., & Lewis, M. (1993). Agreement among parents, teachers, and children on internalizing and externalizing behavior problems. *J Clin Child Psychol* 22, 107-115.
- Terjestam, Y. (2002a). Barn och föräldrar berättar om at gå vilse: En utvecklingspsykologisk studie. *FoU-Rapport*, Räddningsverket: Karlstad.
- Terjestam, Y. (2002b). En utvecklingspsykologisk studie av barn eld och brand: Intervjuer och berättelser av grundskoleelever och deras mödrar. *FoU-Rapport*, Räddningsverket: Karlstad (under utgivning)
- Terjestam, Y. (2003). Säkerhet i vatten: Intervjuer med grundskoleelever och deras föräldrar. *FoU-Rapport*, Räddningsverket: Karlstad (under utgivning)
- Zwiers, M.L., & Morrissette, P.J. (1999). *Interviewing of Children. A comprehensive guide for counselor and human service workers*. Taylor & Francis Group, London.

Räddningsverket, 651 80 Karlstad
Telefon 054-13 50 00, fax 054-13 56 00. Internet <http://www.srv.se>

Beställningsnummer P21-427/03. Fax 054-13 56 05
ISBN 91-7253-194-0